

Holzbachová, Ivana

Hugh R. Trevor-Roper a struktura společnosti

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1988, vol. 37, iss. B35, pp. [81]-89

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106991>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVANA HOLZBACHOVÁ

HUGH R. TREVOR-ROPER A STRUKTURA SPOLEČNOSTI

H. R. Trevor-Roper patří k významným britským historikům. Jeho první velkou prací byla monografie Archbishop Laud (1573—1645) zabývající se jednou z významných postav anglické předrevoluční politiky. Těsně po válce napsal na objednávku knihu Poslední dny Adolfa Hitlera, v níž těžil mj. ze skutečnosti, že pracoval jako zpravodajský důstojník. V dalších letech se začal zabývat obecnějšími a významnějšími problémy v knihách *The Rise of Christian Europe* (1965), *The Age of Expansion* (1968) a ve sborníku statí *Religion, the Reformation and Social Change* (1967).

Svou kariéru historika tedy Trevor-Roper zahájil jako životopisec. V knize o Hitlerovi vystupuje význam osobnosti do popředí nejjasněji, ale to z ní podle mého názoru dělá právě nejslabší z jeho děl. Nejde ovšem o dílo čistě historické: cílem knihy bylo objasnit okolnosti Hitlerovy smrti a zabránit, aby se okolo něho vytvořil mýtus.¹

Trevor-Roper ve své knize neanalyzuje vnější okolnosti, které umožňovaly fašismus. Tento nedostatek není omluvitelný ani už uvedeným cílem knihy. Ve skutečnosti má navíc kniha širší záběr a objevuje se v ní kritika „liberálních emigrantů“ a marxistů, kteří se prý domnívají, že Hitler byl jen figurkou ve hře.² To jen podporuje domněnku, že v době, kdy Trevor-Roper knihu psal, byl přesvědčen o tom, že Hitler byl skutečně zodpovědný za vznik fašistického režimu v Německu, vyvolání druhé světové války a její průběh.

Tato slabina Trevor-Roperovy knihy o Hitlerovi je ještě nápadnější, srovnáme-li toto dílo s monografií o arcibiskupu Laudovi, která vyšla krátce před tím. Trevor-Roper si zde poměrně jasně — jak vyplývá hlavně ze závěru díla — uvědomuje, že Laud ani jeho protihráči nevystupovali v sociálním vzduchoprázdnu, nýbrž že byli představiteli různých společenských sil, některých na vzestupu, jiných v úpadku a připisuje dokonce Laudovo ztroskotání skutečnosti, že svou politiku nepřizpůsobil této situaci.³

¹ Trevor-Roper, H. R.: *Poslední dny Adolfa Hitlera*, Praha 1968, s. 221.

² Tamtéž, s. 47.

³ Trevor-Roper, H. R.: *Archbishop Laud (1573—1645)*. London 1940, s. 436.

Tyto Trevor-Roperovy názory nám umožňují pochopit jeho další vývoj, ve kterém se historická osobnost dostává do pozadí a je zasazována do širšího společenského kontextu jako něco, co mohlo mít vliv na konkrétní průběh historických událostí, ale těžko mohlo zvrátit hlavní linie dějinného vývoje. Obecný názor na tento problém vyslovuje Trevor-Roper v *The Rise of Christian Europe*: „Skutečná historie není tvořena jednotlivými hrdiny. Tyto postavy jsou většinou katalyzátory nebo vůdci sil.“⁴

Tím se ale už dostáváme ke druhé skupině Trevor-Roperových děl, která byla vydána v 60. letech a která se od předchozích liší tím, že kladou důraz na obecnější problematiku. I zde se setkáváme s určitými rozdíly v jednotlivých dílech. Např. ve sborníku *Religion, the Reformation and Social Change* se objevují jak díla věnovaná obecnějším otázkám jako je sociálněpolitický kontext vzniku moderního kapitalismu, protestantismu a osvícenství (nebo také honu na čarodějnice), tak čistě faktografická díla o činnosti parlamentu za Cromwella, vztahu Irska a Skotska k Anglii nebo působnosti J. Durya, S. Hartliba, a J. A. Komenského v Anglii. Avšak i v této druhé skupině děl se až na malé výjimky setkáváme s kontextem, který v díle o Hitlerovi chybí a v knize o Laudovi je zatlačen do pozadí.

Podkladem pro toto pojetí dějin je Trevor-Roperovo přesvědčení o zákonitosti a opakovatelnosti v dějinách. Už v monografii o Laudovi kritizoval Trevor-Roper myšlenku, že všechno (včetně zákonů historického vývoje) se v historii mění.⁵ Tezi o zákonitosti zde však opíral pouze o domněnku, že v dějinách se nemění lidská povaha, nýbrž pouze formy jejího vyjádření a prostředky, které má k dispozici: „Jak bychom mohli doufat, že porozumíme činům lidí, o nichž věříme, že byli ovlivňováni vášněmi, vůči nimž my jsme imunní?“⁶

Už v tomto díle se objevuje myšlenka praktického významu historie, která je potom rozvíjena dále. Ve srovnání s některými jinými historiky jako byli Bloch, Febvre nebo Braudel není tato myšlenka příliš zdůrazněna. Zdá se však, že i v této podobě tvoří motivaci Trevor-Roperova zájmu o dějiny.

The Rise of Christian Europe vznikla jako polopopulární dílo, používané v televizi, ale také při výkladu na univerzitě. Je možné, že právě proto se zde objevují Trevor-Roperovy názory na dějiny a způsob jejich psaní ve výraznější formě než jinde.

Vyslovuje zde přesvědčení, že historické události se nemají studovat pro sebe samy, nýbrž v širokém historickém kontextu. Píše: „Historikové /.../ mají studovat historický proces a ne pouze úzký prostor, ve kterém /.../ se specializují.“⁷

Toto studium podle jeho názoru umožňuje nacházet v dějinách podobnosti a opakovatelnosti, což je právě to, co může sloužit „poučení“ žádanému už v knize o Laudovi. V *The Rise of Christian Europe* se konkrétně jedná o problematiku rozmachu a krize, která podle Trevor-Roperova ná-

⁴ Trevor-Roper, H. R.: *The Rise of Christian Europe*, London, 1966, s. 138.

⁵ Trevor-Roper, H. R.: *Archbishop Laud (1573—1645)*, s. 1.

⁶ Tamtéž, s. 1.

⁷ Trevor-Roper, H. R.: *The Rise of Christian Europe*, s. 7.

zoru spojuje období 14. století se stoletím naším. Evropský svět prý po období dlouhého rozmachu ve 20. století prožívá strukturální krizi srovnatelnou s krizí 14. století a právě z rozmachu Evropy po tomto období čerpá Trevor-Roper naději i pro budoucnost dnešní Evropy.⁸

Volání po širokém studiu historických procesů Trevor-Roper konkretizuje v přesvědčení o nesprávnosti monokausalismu. Stejně jako žádná historická skutečnost nemá jen jednu příčinu, nemá také jen jednu vlastnost a při jejím vysvětlování se na ni nemůžeme omezit.⁹

Přesto však lze v mnohosti příčin nalézt některé, které jsou významnější než ostatní: ty, které umožňují opakovatelnost v dějinách. Trevor-Roper ji chápe poměrně široce, jak lze ukázat na jeho výroku o křížových výpravách: jsou prý neopakovatelné jen v tom smyslu, v němž je neopakovatelná každá událost — jako kombinace detailů. „Ale obecně byly historickým jevem, který se v dějinách často objevuje a který se měl opět velmi brzy objevit i v evropské historii“.¹⁰

Co tedy je tou příčinou, která umožňuje opakovatelnost? Trevor-Roper na tuto otázku odpovídá následovně: „Tytéž příčiny nemusí nutně vést k týmž výsledkům; a jestliže k nim vedou, vyžadují též sociální kontext. Jestliže chybí kontext, mohou být výsledky opačné.“¹¹ Ačkoli, pokud je mi známo, neopakuje Trevor-Roper nikde toto tvrzení v takto výrazné formě, jde o výrok, na jehož základě lze pochopit jeho práce ze 60. let. Lze říci, že jeho pojetí sociálního kontextu je základem jak síly, tak slabosti těchto prací. Síly v tom, že se Trevor-Roperovi v tomto pojmu podařilo postihnout podstatu historického vývoje jako vývoje sociálního a zařadit se tak do velké skupiny moderních historiků, jimž je vlastní totéž přesvědčení. Slabosti v tom, že kvality analýz sociálního kontextu v Trevor-Roperových pracech neodpovídají významu, který jim přikládá.

Než však přejdeme k této problematice, seznámíme se ještě s Trevor-Roperovými názory na změnu, kontinuitu a diskontinuitu v dějinách. Lze je odvodit z jeho názorů na povahu příčin v historii. Podle Trevor-Ropera neexistují v historii naprosto převratné změny. I velká diskontinuita je vždycky jen částečná.¹² To lze uvést do souvislosti s generační výměnou ve společnosti: každá nová generace přebírá něco od generace starší, ale něco také opouští.¹³ Má to určitou omezenou analogii i v samotné společenské změně právě ve vztahu k sociálnímu kontextu: na jeho kvalitách závisí, zda nová společnost bude s to převzít a rozvinout to, co jí odkázala společnost předcházející.

V Trevor-Roperově vysvětlení historických změn hraje velkou roli pojem sociální struktury. Tak je tomu opět v *The Rise of Christian Europe*. Avšak právě tato kniha nám také může ukázat míru deklarativnosti Trevor-Ropera odvolávání se na sociální strukturu.

⁸ Tamtéž, s. 195—196.

⁹ Tamtéž, s. 19.

¹⁰ Tamtéž, s. 128. Trevor-Roper jako „opakování“ uvádí italskou kolonizaci Středozeří a dobytí Ameriky.

¹¹ Tamtéž, s. 168.

¹² Tamtéž, s. 193.

¹³ Trevor-Roper, H. R.: *Religion, the Reformation and Social Change*. London 1967, s. 293.

Trevor-Roper pokládá za znak krize sociální struktury krizi i v jiných oblastech společnosti: krizi finanční,¹⁴ politickou krizi nebo hereze.

Sociální strukturu vidí Trevor-Roper v pozadí všech mocných společenských hnutí, ať už jsou to hnutí kritická (hereze) nebo intelektuální (renesance, reformace) nebo reakce zaměřené proti těmto jevům. Podle jeho názoru „jsou všechny historické procesy včetně náboženských bezvýznamné, oddělíme-li je od jejich sociální struktury.“¹⁵ Dokonce: „Životná protireformace odlišná od pouhé reakce, musí vycházet z týchž sil, které byly zdrojem původní reformace.“¹⁶

Chybí ovšem určení toho, co sociální struktura je, respektive toho, co je jejím hlavním článkem. V lepším případě nám Trevor-Roper alespoň sdělí, co jím není: „Technické vynálezy, geografické kontakty nejsou samy příčinou pokroku lidí a národů. Takové objevy jsou pouze ve službách společností, které jsou vybaveny k jejich využití. Často jsou to tytéž společnosti, které jsou vybaveny také k tomu, aby je udělaly. Ale první příčina pokroku, který tyto objevy mohou zdůraznit nebo prodloužit, nejsou objevy, nýbrž ono vybavení sociální a intelektuální struktury (articulation).“¹⁷

Stejně tak nemusí být hlavním článkem struktury ekonomika. To je vidět z Trevor-Roperova názoru na vývoj Anglie v 17. století. Domnívá se, že k novému ekonomickému vývoji mohla dát popud nová třída. Kdyby se (v Irsku) podařilo vytvořit vzdělanou laickou vrstvu obyvatelstva, mohla by podporovat (politický) systém, ve kterém vyrostla.¹⁸

Určující složkou společenské struktury není ani její složka demografická,¹⁹ ani intelektuální, respektive mentální. Naopak o ní Trevor-Roper důrazně tvrdí, že je společenskou strukturou určována. Jde tak daleko, že v úvaze o náboženských válkách už v monografii o Laudovi jasně říká, že v nich lidé nebojovali o náboženství, které bylo pouze vnějším znakem, nýbrž o (politickou) skutečnost, která se pod ním skrývala.²⁰

Podobně Trevor-Roper argumentuje v souvislosti s čarodějnickými procesy, kde se však na místo politiky dostává pojem společenské struktury. Víra v čarodějnice vzniká a udržuje se tam, kde se ve společnosti tvoří dvě různé skupiny a zintenzivňuje právě tehdy, jestliže mezi nimi zesílí napětí. Za čarodějnice (nebo komunisty v období mccartysmu)²¹ jsou považováni ti, kdo se odmítají konformizovat v dané společnosti.²² Proto vznikala víra v čarodějnice nejprve v horských oblastech, kde pastevecká společnost měla poněkud jinou organizaci než feudální společnost v nížinách,²³ v pohraničních oblastech mezi dvěma typy náboženství nebo v obdobích náboženských válek.²⁴ Dlouhé trvání víry v čarodějnice a jejich

¹⁴ Trevor-Roper, H. R.: *The Rise of Christian Europe*, s. 162—163.

¹⁵ Tamtéž, s. 158.

¹⁶ Tamtéž, s. 189.

¹⁷ Tamtéž, s. 32.

¹⁸ Trevor-Roper, H. R.: *Religion, the Reformation and Social Change*, s. 453.

¹⁹ Trevor-Roper, H. R.: *The Rise of Christian Europe*, s. 158.

²⁰ Trevor-Roper, H. R.: *Archbishop Laud (1573—1645)*, s. 2.

²¹ Trevor-Roper, H. R.: *Religion, the Reformation and Social Change*, s. 128.

²² Tamtéž, s. 108—110.

²³ Tamtéž, s. 108.

²⁴ Tamtéž, s. 138—140.

pronásledování bylo dáno dlouhým trváním společenské struktury. Pokud byla struktura, jejíž součástí byl čarodějnický stereotyp, intaktní, tj. až do 17. století, obnovovaly se hony na čarodějnice každým společensky podmíněným strachem nebo ideologickým bojem.²⁵ Ani argumenty protivníků víry v čarodějnice situaci nezlepšily, protože nemohly zasáhnout mýtus přímo — byl součástí společenské struktury spolu s ostatními společenskými zájmy, takže se zdálo nemožné jej rozbít.²⁶ Bylo nutno zničit samotný společenský systém, aby hony na čarodějnice ustaly — téměř samy. Trevor-Roper ovšem připomíná, že jisté podmínky podobného honu se mohou obnovit i později — nejen v souvislosti s mccartismem, ale i v souvislosti s antisemitismem v 19. st.²⁷

I v této souvislosti se vynořuje potřeba lepší definice společenské struktury: lze sotva srovnávat společenskou strukturu evropského feudalismu, končícího liberalismu a amerického imperialismu 50. let 20. století. I když budeme s Trevor-Roperem souhlasit, že se ve společenské struktuře těchto období mohly vyskytnout podobné prvky, které snad měly podobné následky ve způsobu pronásledování jinak smýšlejících lidí, nebudeme tyto prvky považovat pro ony struktury o sobě za prvky významné.

Trevor-Roper sám zdůrazňuje správný požadavek, jehož splnění by určitě přispělo k vyjasnění pojmu sociální struktury. Je to požadavek použití sociologických metod při historické práci. Tak je tomu v souvislosti s otázkou anglo-skotských vztahů v 17. st., kdy kritizuje názor starších historiků, kteří skotskou armádu považují za nájemnou sílu využívanou tu králem, tu parlamentem k řešení čistě anglického sporu a ne za výraz společenských sil ve Skotsku. V této souvislosti požaduje sociologii Skotska 17. století.²⁸

V dané studii nemůže Trevor-Roper takovou sociologii podat sám. Je však zajímavé, na jaké problémy v této souvislosti upozorňuje. Setkáme se tu především s rozdíly ekonomickými a sociálními. Podle Trevor-Ropera Anglii a Skotsko v té době spojovala pouze skutečnost, že obě země odmítly římský primát. Avšak zatímco v Anglii existoval ekonomický růst, ve Skotsku byla bída, zatímco v Anglii docházelo ke koncentraci obchodu a moci, ve Skotsku chyběla byrokracie i právníci a parlament byl slabý.²⁹ Chyběla i společenská síla analogická té, která vedla revoluční proces v Anglii, strana antiaristokratická a antiklerikální, jejíž základna byla v nezávislých laicích a zvláště mezi jejich vůdci ve vzdělané gentry.³⁰ Viděli jsme, že v souvislosti s Irskem Trevor-Roper uvažuje o tom, zda by nebylo možno vytvořit takovou skupinu lidí politickým zásahem.³¹

V dílech týkajících se Anglie 17. století dospívá tedy Trevor-Roper k určité analýze společenských skupin. Avšak i zde je tato analýza jen povrchní. Už v závěru monografie o Laudovi tvrdí, že Laud ztroskotat

²⁵ Tamtéž, s. 191—192.

²⁶ Tamtéž, s. 161.

²⁷ Tamtéž, s. 100.

²⁸ Tamtéž, s. 394.

²⁹ Tamtéž, s. 395.

³⁰ Tamtéž, s. 430.

³¹ Tamtéž, s. 453.

proto, že jeho ideály byly ideály ustupující společenské moci. Třídy jsou tu sice jakoby personifikovány, ale dovidáme se alespoň to, že na vzestupu byly skupiny zaměřené na podnikání.³² Ve studiích shromážděných v *Religion, the Reformation and Social Change* se sice dostává poněkud dál, ale ani zde se jeho analýza příliš neprohlubuje. Na několika místech mluví o třídě, ale jen ve smyslu klasifikačním: např. o „třídě“ dvořanů, úředníků a episkopálního kleru.³³ Podobně jsou charakterizovány síly, které svrhly monarchii: nebyla to ani buržoazie ani merkantilisté, ale pouze venkov (country), neurčitá, nepolitická, ale velice citlivá směs lidí, která se nevzbouřila ani proti monarchii, ani proti ekonomickému anarchismu, nýbrž proti parazitní byrokracii.³⁴

Tím se zřejmě dostáváme k jádru Trevor-Ropera sociálního rozboru a jeho pojetí sociální struktury. A zde zjišťujeme, že tím, co jej nejvíce zajímá, jsou instituce. To se projevuje ve všech jeho dílech. Např. krizi 17. st. charakterizuje nikoli jako krizi ústavy nebo státního systému, nýbrž jako krizi ve vztazích mezi státem a společností,³⁵ přičemž stát je chápán jako instituce; v tomto případě jako stát knížecího typu.

Tyto státy vznikly v 15. století, byly vybaveny dosti nákladným „renesančním“ dvorem a především byrokracií. Moc knížat nebyla pouze jejich mocí, nýbrž mocí jejich úředníků. Ti byli korunou placeni jen částečně, další část jejich příjmů plynula z víceméně legálních soukromých příležitostí. Dochází ke zvyšování daní a udělování monopolů, s rozvojem byrokratizace se zvyšuje i korupce.³⁶ Byrokratizují se i ostatní složky společnosti, především církev.³⁷ V 17. století tento proces pokračuje, ale zatímco ještě v 16. století vznikaly úřady na základě společenské potřeby, nyní už úřady samy potřebu vytvářely: už na konci 16. st. se byrokracie stala parazitem.³⁸ Tento trend byl ještě posilován mezinárodně politickým vývojem, v němž Španělsko podporovalo knížecí dvory po celé Evropě — dokonce i v protestantských zemích — až do doby, kdy byly ve 40. letech 17. st. dostatečně upevněny; ale to znamenalo jejich ekonomický úpadek.³⁹ Při tomto rozboru Trevor-Roper upozorňuje na obecnou antitezi mezi byrokratickým a obchodním systémem, která je podle jeho názoru potvrzena i srovnávacím výzkumem — v Číně.⁴⁰

Tato antiteze se však v Číně a v Evropě projevila odlišně: Zatímco v Číně, která byla centralizovaná říší, došlo ke zkosnatění a vývoj se zastavil, „šťěstí Evropy bylo v její rozmanitosti“.⁴¹ — Podle Trevor-Ropera bývají nové problémy málokdy řešeny starými institucemi; ty mají spíš tendenci posilovat svůj vlastní charakter. Proto mají v krizovém

³² Trevor-Roper, H. R.: *Archbishop Laud (1573—1645)*, s. 436.

³³ Trevor-Roper, H. R.: *Religion, the Reformation and Social Change*, s. 451.

³⁴ Tamtéž, s. 88.

³⁵ Tamtéž, s. 88.

³⁶ Tamtéž, s. 62—65.

³⁷ Tamtéž, s. 66.

³⁸ Tamtéž, s. 67—68.

³⁹ Tamtéž, s. 37—38.

⁴⁰ Tohoto příkladu používá jak v *Religion, the Reformation and Social Change* (s. 38), tak v *The Rise of Christian Europe* (s. 187).

⁴¹ Trevor-Roper, H. R.: *The Rise of Christian Europe*, s. 187.

období větší šanci ty společnosti, které jsou liberální a v nichž se do popředí dostává více různých sil zároveň.⁴²

Jádrem Trevor-Roperova díla je tedy analýza institucí, respektive vztahu institucí a společnosti, jejich funkce a disfunkce ve vztahu k potřebám společnosti. Ovšem i ona má své slabiny.

Domnívám se, že její silnější stránkou je rozbor konkrétních funkcí a mechanismů institucí. To se projevuje např. v popisu a srovnání způsobu fungování anglického parlamentu za Alžběty I. a za Cromwella.⁴³ Slabší stránkou je to, co by podle mého názoru mělo být v souvislosti s daným problémem posunuto do popředí: vztah mezi institucemi samými a společností. V Trevor-Roperových knihách např. nenalezneme důkladnou analýzu otázky, proč se v 15. století v Evropě objevily knížecí dvory. Vzhledem k důležitosti, jaká je této „instituci“ připisována, je tato absence zvlášť nápadná. Kromě toho, samotná analýza vztahů mezi anglickým parlamentem a gentry poukazuje na to, že aby bylo možno tuto otázku vyřešit skutečně důkladně, je naprosto nutný výzkum této společenské skupiny. Můžeme konstatovat, že sama problematika, kterou se Trevor-Roper zabývá, nám může ukázat, že pro dobrou analýzu vývoje společnosti nestačí poznání institucí, nýbrž, že toto poznání musí být doplněno, ne-li založeno na rozboru společenských sil, které za těmito institucemi stojí, jejichž zájmy instituce vyjdařují, respektive se s nimi dostávají do konfliktu.

V této souvislosti je aktuální Trevor-Roperova kritika marxismu. Setkáváme se s ní jak v knize o Hitlerovi, tak v *Religion, the Reformation and Social Change*. V době napsání prvního z těchto děl byla Trevor-Roperova znalost marxismu zřejmě ještě velice povrchní. Jinak by nemohl marxistickou filozofii v podstatě ztotožňovat s technokratickými názory a především by nemohl vyvozovat z faktu, že marxismus zařazuje politiku do oblasti nadstavby představu, že je podle něho bezvýznamná.

Zajímavější je jeho hodnocení marxismu ve druhé jmenované knize. I zde je to hodnocení kritické, ale objevuje se už více bodů, které zachycují reálné historické problémy.

Obecně jde o problematiku revoluce, konkrétně revoluce anglické. Trevor-Roper vychází z předpokladu, že marxisté — má na mysli anglické marxistické historiky, kteří se anglickou revolucí zabývali, Dobba a Hobsbawm — chápou krizi 17. století jako krizi především v oblasti výrobních vztahů a charakterizují ji jako krizi revoluční, v níž hybnou silou byla buržoazie bouřící se proti omezování feudální společnosti. Trevor-Roper se domnívá, že tato teze není prokázána: Existovaly ekonomické změny, ale není prokázáno, že lidé, kteří dělali anglickou revoluci, chtěli uvolnit cestu kapitalismu, nebo že ti, kdo takový výsledek chtěli, revoluci podporovali nebo že by tohoto výsledku nebylo bez revoluce dosaženo. Domnívá se, že Hobsbawmovy a Dobbovy názory jsou pouhou apriorní hypotézou danou vědomím, že mezi 1492 a průmyslovou revolucí se vytvořila základna pro buržoazní společnost a že v té době existovala vítězná

⁴² Tamtéž, s. 184.

⁴³ Trevor-Roper, H. R.: *Religion, the Reformation and Social Change*, s. 388 až 390.

puritánská revoluce a doktrínou, podle níž změna nemůže probíhat jinak než prostřednictvím politické revoluce.⁴⁴ Domnívá se, že to vše může spočívat na špatné premise: „Je možné, že společnost nevyžaduje nutně násilnou revoluci: že by se kapitalismus (za předpokladu průmyslové demokracie) vyvíjel v Anglii pokojnou cestou a že násilná puritánská revoluce nebyla pro historii významnější než řekněme husitská a tábořská revoluce, s níž ji spojuje tolik podobných rysů.“⁴⁵

I zde je tedy Trevor-Roperova kritika do značné míry povrchní zvláště tam, kde připisuje marxismu názor, že každá revoluce je revolucí násilnou ve smyslu krvavé politické revoluce. Je možné, že tyto názory mu byly vnuceny názory jím kritizovaných anglických marxistických historiků, avšak Trevor-Roperova kritika se vztahuje spíše na marxismus jako takový než na konkrétní historické teorie.

Přesto není tato polemika bez racionálního jádra a na nastolené otázky by bylo možno odpovědět pouze prostřednictvím důkladného rozboru anglické společnosti dané doby. Ten by sice mimo jiné ukázal, že síly odpovědné za vznik anglické revoluce se v ní neangažovaly výslovně proto, že chtěly uvolnit cestu kapitalismu a pravděpodobně by vyvrátil i jiné naivní názory, které Trevor-Roper v citované stati marxistům připisuje, ale pravděpodobně by prokázal i to, že existuje spojitost mezi podnikatelskými vrstvami a parlamentem apod. Tu totiž nepopírá ani sám Trevor-Roper. Jde spíše o to, že 1. „vyvrací“ jako marxismus názory, které jsou v nejlepším případě silným zjednodušením skutečného marxismu a že 2. odpověď na to, zda je marxistické hodnocení revoluce v konkrétním případě správné, může přinést pouze rozbor sociálního složení tehdejší společnosti a vztahů jednotlivých vrstev jak k politickému, tak k hospodářskému dění, rozbor, který zatím chybí i v díle Trevor-Ropera.

Jeho kritika marxismu má však i třetí aspekt. Je to jeho vlastní ideologie, která se ve více nebo méně skryté formě objevuje tam, kde se Trevor-Roper pokouší dokázat, že anglická revoluce nemusela vypuknout, kdyby se např. uskutečnily reformy navrhované Baconem⁴⁶ nebo kdyby nebylo došlo ke Strafordově popravě.⁴⁷ Nejde tu o v podstatě správný názor, že každá revoluční situace ještě nemusí nutně vyústit v revoluci,⁴⁸ ale o skutečnost, že Trevor-Roper se snaží hledat a najít možnosti pokojného, nenásilného, nerevolučního řešení společenského vývoje a že takovému řešení prostě dává přednost. To nevyovídá o kvalitách jeho práce jako historika, vypovídá to však o ideologickém pozadí této jeho práce a ukazuje to dost nedvojsmyslně, jaké „poučení“ Trevor-Roper v dějinách hledá a komu má toto „poučení“ sloužit.

Chceme-li shrnout naše poznatky o teoretickém pozadí historického díla Trevor-Ropera, musíme konstatovat:

1. Toto dílo se vyvíjí od důrazu na osobnost (v monografiích o Laudovi

⁴⁴ Tamtéž, s. 52—55.

⁴⁵ Tamtéž, s. 55.

⁴⁶ Tamtéž, s. 245.

⁴⁷ Tamtéž, s. 263.

⁴⁸ Tamtéž, s. 74.

a Hitlerovi) k důrazu na obecnější rysy struktury, přičemž náznaky tohoto vývoje byly už naznačeny v knize o Laudovi.

2. Pokud Trevor-Roper mluví o struktuře jako o tom, co rozhoduje o dalším vývoji, jsou jeho výroky většinou mihavé, programativní, jeho analýza společenské struktury není dost hluboká. I tam, kde se k tomuto problému dostává nejbliže, ztotožňuje v podstatě společenskou strukturu se strukturou institucí. Podobně nepřesně používá i některých dalších termínů, jak se ukazuje především v souvislosti s kritikou marxismu.

3. Nejsilnější stránkou Trevor-Ropera díla je zřejmě jeho analýza politických institucí. Je však oslabena skutečností, že se nemůže opřít o dostatečný ekonomický a sociální rozbor.

HUGH R. TREVOR-ROPER UND DIE GESELLSCHAFTSSTRUKTUR

In Trevor-Ropers historischen Werken sind zwei Entwicklungsetappen seiner historischen Denkweise erkennbar, auf der seine konkreten historischen Ansichten basieren. Anfänglich ging er von der Betonung der Persönlichkeit aus (seine Monographien über Hitler und Erzbischof Laud), während in seinen späteren Arbeiten allgemeinere Faktoren und vor allem die Gesellschaftsstruktur in den Vordergrund traten. Die Möglichkeit einer solchen Verschiebung wurde bereits in der Laud-Monographie angedeutet.

Wenn Trevor-Roper von der Struktur als von der die weitere Entwicklung entscheidenden Bedingung spricht, sind seine Aussagen meist dunkel, deklarativ, und seine Analyse der Gesellschaftsstruktur ist nicht tiefgreifend genug. Dort, wo er diesem Problem am nächsten kommt, identifiziert er die Gesellschaftsstruktur im wesentlichen mit der Struktur der Institutionen. Auf eine ähnlich ungenaue Weise verwendet er auch andere Termine (Klasse, Revolution), wie insbesondere aus seiner Kritik des Marxismus hervorgeht.

Der Ansicht der Autorin nach ist die Analyse der politischen Institutionen Trevor-Ropers stärkste Seite. Sie wird jedoch durch die Tatsache abgeschwächt, dass ihr keine ausreichende ökonomische und soziale Analyse zugrunde liegt.